
УДК 346

Т. М. МАЛИНОВСЬКА,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем профілактики правопорушень та взаємодії з населенням

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» ТА «ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ»

Досліджено діюче законодавство щодо відшкодування штрафних санкцій за порушення господарських договорів. Розглянуто співвідношення стягнення штрафних санкцій та збитків.

Згідно зі ст. 216 Господарського кодексу (далі – ГК) України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій і держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання.

У ч. 3 ст. 216 ГК України сформульовано такі принципи господарсько-правової відповідальності:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції [1].

Реалізація господарських санкцій до правопорушників має як загальну мету забезпечення правопорядку у сфері господарювання, так і спеціальну мету – захист прав і законних інтересів учасників господарських відносин [2, с. 420].

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання (ч. 1 ст. 218 ГК України).

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним ужито всіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не

передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Згідно зі ст. 219 ГК України за невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання або оперативного управління майном, якщо інше не передбачено Господарським кодексом та іншими законами.

Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Отже, закон установлює право сторін передбачити обставини, що можуть бути підставою для звільнення їх від відповідальності за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання. Такі обставини називаються форс-мажорними обставинами.

Спільною постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 червня 1995 р. № 444 затверджено Типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), що передбачають розрахунки в іноземній валюті, у тому числі визначено форс-мажорні застереження у такій редакції: «Сторони погодилися, що у разі виникнення форс-мажорних обставин (дії нездоланної сили, яка не залежить від волі Сторін), а саме: війни, воєнних

дій, блокади, ембарго, інших міжнародних санкцій, валютних обмежень, інших дій держав, які унеможливають виконання Сторонами своїх зобов'язань, пожеж, повеней, іншого стихійного лиха чи сезонних природних явищ, зокрема таких як замерзання моря, проток, портів тощо, закриття шляхів, проток, каналів, перевалів, Сторони звільняються від виконання своїх зобов'язань на час дії зазначених обставин» [3]. Обставини непереборної сили і форс-мажорні обставини за законодавством є випадками звільнення сторін від господарсько-правової відповідальності. На практиці ці поняття почасти ототожнюються, проте в юридичній літературі вже з'являються розробки, що їх розрізняють.

За змістом ст. 218 ГК України непереборною силою є надзвичайні і невідворотні обставини за певних умов здійснення господарської діяльності. Виникнення цих явищ не залежить від волі, свідомості і бажання як конкретного суб'єкта, так й інших людей. Враховуючи це, в літературі висловлюється думка, що непереборною силою можуть бути лише стихійні природні явища. Підтвердження цієї тези можна знайти в Правилах надання населенню послуг з тепlopостачання та водовідведення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 1997 р. № 1497, котрі визначають непереборну силу як наслідки надзвичайних ситуацій техногенного, природного або екологічного характеру.

Проте вже Закон України «Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів» під непереборною силою розуміє надзвичайні обставини та події (землетрус, ураган, шторм, повінь; війна та воєнні події, зруйнування внаслідок дії вибухових приладів, що знаходяться у землі; радіаційне, хімічне зараження, інші надзвичайні та невідворотні події), які не можуть бути передбачені сторонами під час укладення відповідного договору та в разі виникнення яких неможливо вжити відповідних заходів [4]. Таким чином, Закон до подій стихійного характеру додає ще й події суспільного життя.

Деякі автори, не погоджуючись із таким підходом законодавця, вказують, що суспільно-політичні явища є характерними не для обставин непереборної сили, а для форс-мажорних обставин, хоча, наприклад, ст. 7.1.7 Принципів міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (ІЖГОКОІТ)) їх фактично ототожнює [5, с. 296]. Проте, крім різниці термінологічного характеру, ці дві категорії різняться за своєю сутністю.

По-перше, непереборна сила – це універсальна обставина, що звільняє від відповідальності як у договірних, так і в деліктних зобов'язаннях; форс-мажорні обставини звільняють від відповідальності за невиконання або неналежне виконання лише договірних зобов'язань, суб'єктами яких є сторони за договором. По-друге, непереборна сила визнається підставою для звільнення від відповідальності незалежно від того, чи було відповідне положення зазначене в договорі, чи ні; умовою ж застосування форс-мажорних обставин є посилення на них у договорі.

Аналіз Господарського кодексу дозволяє говорити про те, що господарсько-правову відповідальність слід розглядати як реалізацію санкцій норм права уповноваженим органом, що полягає в застосуванні заходів майнового чи організаційного характеру в межах, визначених охоронною нормою.

На нашу думку, господарсько-правову відповідальність можна об'єктивно розуміти як сукупність норм, що встановлюють заходи впливу, що застосовуються до суб'єкта господарювання за вчинене ним правопорушення. Господарсько-правова відповідальність в об'єктивному її розумінні тісно переплітається із санкціями. При цьому санкції є зовнішнім відображенням заходів відповідальності. Значення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарські санкції» збігаються лише у випадку, коли межі та розмір відповідальності є конкретно визначеними і господарський суд чи сторони спору не можуть вплинути на їх обсяг.

Господарські санкції в більшості випадків мають відносно визначений характер, що сприяє реалізації принципів еквівалентності та індивідуалізації покарання. Якщо інше не передбачено законом, сторони можуть конкретизувати в договорі відповідальність сторін. Мова йде про господарсько-правову відповідальність у суб'єктивному аспекті. Саме суб'єктивний прояв відповідальності і виступає реалізацією охоронних норм. Спочатку сторони договору реалізують об'єктивну відповідальність, адаптуючи її до договірних інтересів, а потім, у разі виникнення спору, суд визначає обсяг остаточної господарсько-правової відповідальності з урахуванням договору та складу правопорушення. Санкції як охоронні норми мають більш загальний, вузький характер. У свою чергу господарсько-правова відповідальність має більш широкий, динамічний характер і спрямована на сходження від загальної, об'єктивної норми до конкретного випадку застосування заходів відповідальності.

Розгляд охоронних норм, як санкцій, що визначають форми та межі відповідальності за конкретні правопорушення, сприяє кодифікації законодавства про господарсько-правову відповідальність, дозволяє уникнути нормативного повторення. Таким чином, санкція як об'єктивна відповідальність – це нормативно закріплений вид примусових заходів, суб'єктивна відповідальність – це індивідуальна реалізація санкцій, котра полягає в доведенні до порушника обов'язку зазнати негативних наслідків своєї поведінки та виконати прийняте зобов'язання.

Список використаної літератури

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
2. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. / О. М. Вінник. – 2-ге вид., змін. та допов. – К. : Прав. єдність, 2008. – 766 с.
3. Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 черв. 1995 р. № 444. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=444-95-%EF>.
4. Про майнову відповідальність за порушення умов договору підяду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів : закон України від 6 квіт. 2000 р. № 1641-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 27. – Ст. 212.
5. Старцев О. В. Підприємницьке право : підручник : у 2 кн. Кн. 1 / О. В. Старцев. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Істина, 2005. – 600 с.

Надійшла до редколегії 26.09.2011

МАЛИНОВСКАЯ Т. Н. СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ» И «ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ САНКЦИИ»

Исследовано действующее законодательство о взыскании штрафных санкций за нарушение хозяйственных договоров. Рассмотрено соотношение штрафных санкций и убытков.

MALYNOVSKA T. CORRELATION OF NOTIONS «COMMERCIAL AND LEGAL RESPONSIBILITY» AND «COMMERCIAL AND LEGAL SANCTIONS»

The current legislation on reimbursement for penalties for breach of commercial contract is researched. The correlation of penalties and losses is reviewed.